

U drugom dijelu obrađuje Jürgen Untermann mesapska osobna imena. Kako se mesapski natpisi najvećim svojim dijelom sastoje od vlastitih imena i to najviše osobnih, takva je studija nuždan preduvjet za svaku interpretaciju njihova teksta. A i jezični materijal potvrđen kao vlastita imena može se samo tada ispravno opisati ako se uzme u obzir njegova funkcija u onomastičkom sustavu. No kako nam je jezik mesapskih natpisa nepoznat, morao je U. već na prvom koraku prevladati veliku teškoću koja se satojala u tom da odredi koji se dio potvrđenoga mesapskog jezičnog materijala mora smatrati osobnim imenima a koji ne. Zbog toga autor prvo odabire takve primjere gdje se osobna imena i imenske formule zbog čestog ponavljanja mogu lako prepoznati. Na tim primjerima izučava osnovna svojstva mesapskoga sustava osobnih imena i tvorbene karakteristike pojedinih elemenata ime nskeformule. To mu istraživanje daje osnovne kriterije po kojima određuje što se u tekstovima, može smatrati osobnim imenima. Dakako da ima slučajeva gdje se ne može postići potpuna sigurnost. Nije naime sigurno da sve što ispunjava uvjete da se smatra osobnim imenom mora zbilja i biti osobno ime. U. tu postupa na način koji je po našem uvjerenju, jedini ispravan, naime on svojim istraživanjem obuhvaća sve što se na temelju dobivenih kriterija ikako može smatrati osobnim imenom i zanemaruje mogućnosti da se neke od tih riječi tumače kao apelativi. Na taj je način siguran da čitav materijal obuhvaća iscrpno. Postepenim napretkom u interpretaciji mesapskih natpisa moći će se onda iz njegovih popisa brisati sve ono za što će se na temelju novih kriterija utvrditi da ne pripada antroponimiji. U autorovoj obradi mesapskoga antroponomastičkoga materijala igraju stavovitu ulogu i subjektivni faktori. On je toga dobro svjestan i ističe to kritički. Treba međutim naglasiti da se baš takvim postupkom ti subjektivni faktori svode na minimum. Oni se i onako ne javljaju pri utvrđivanju odnosa u materijalu, nego samo pri njihovoj historijskoj interpretaciji. Tu se autor služi nagađanjima i nastoji mesapske činjenice uklopiti u društvene odnose i onomastičku praksu kako ih poznajemo iz drugih krajeva stare Italije. Rješenja koja autor tu predlaže osnivaju se, i prema današnjem stanju našega znanja moraju se često osnivati, na subjektivnim ocjenama i zaključcima. Glavnina djela zasniva se međutim na utvrđivanju odnosa u materijalu koji se uvijek daju objektivno provjeriti. Navodeći sve potvrde, U. daje pregled muških i ženskih imena i prezimena i raznih tipova imenskih formula. Raznolikost imenskih formula mora se tumačiti društvenim odnosima. Tu nešto pomaže analogija drugih italjskih antroponimija, ali je zasada nemoguće doći do sigurnih rezultata. Za to bi bili potrebni direktni podaci mesapskih natpisa. Tako se sada prema općem iskustvu mogu nabrojati samo alternativna objašnjenja kao mogućnosti. Dalje se potanko istražuje tvorba imena. Tako dobiveni rezultati daju novu, potpuniju i pouzdaniju sliku mesapske antroponimije i preko nje i jezičnog materijala upotrebljenog u njoj, i to posebno imenske tvorbe i deklinacije, nego što smo je do sada imali. Autor daje samom jezičnom materijalu da dođe do riječi time što ga prema promišljenim metodskim pretpostavkama dijeli na razrede i tako iscrpno navodi. Rezultati su mu stoga vrlo pouzdani. Njegovim je radom istraživanje jezičnih mesapskih spomenika jako uznapredovalo, a unaprijeđena je i onomastička nauka, kako po količini obrađenih podataka tako i po razradi svoje metodologije. Autor se i u ovoj svojoj radnji pokazao kao izvrstan onomastičar koji je posve dorastao teškim zadacima što ih postavlja mesapski materijal.

R. Katičić, Zagreb.

Др. М. БУДИМИР — Др. М. ФЛАШАР, *Преглед римске књижевности*, Београд 1963. Завод за издавање уџбеника Н. Р. Србије. Стр. XI+687.

У овој књизи од близу 700 страница градиво је подељено: нумерички на 306 параграфа, а тематски на два одељка, од којих први, *Општи гео* (стр. 11—96), има четири а други, *Писци и дела* (стр. 97—643), двадесет осам наслова (поглавља).

Концепција аутора, као и главне карактеристике њихова рада, у цијој мери долазе до изражаја већ у уводним разматрањима која доноси „Општи

део“. У првом од њих — *Ајенинско јолуосџрво и балканско-анадолски џросџор* (стр. 13—29) — документовано се излаже да је предримска Италија, као изра-зита етнолингвистичка мешавина (Венети, Келти, Етрурци, Илири, Лигури, Хелени и др.), вишеструко повезана са балканско-анадолским областима, и да су стога дохеленски и нехеленски утицаји, поред хеленских као најважнијих, несумњиво заступљени у формирању раноримске културе уопште, па посредно и књижевности.

У другом поглављу — *Периодизација римске књижевности* (стр. 30—63) — даје се, у сумарном прегледу, историја римске литературе, заснована на научно оправданијем схватању периодизације. Аутори убедљиво показују да су досадашње периодизације римске књижевности, и поред међусобних разлика, у основи биле формалистичке. У њима се, готово без изузетка, период од првог Цицероновог говора 81 ст. е. до смрти Аугуста 14 н. е. истиче као „Златни век“, а наредна епоха до Хадријанове владе као „Сребрни век“. Те „металне“ етикете воде корен још из античких митолошких схватања о непрекидној легенерацији људског рода и не одговарају правом стању ствари, па чак ни онда када бисмо се руководили само уметничко-естетским мерилима. Јер, примера ради, Петроније и Тацит из „Сребрног века“ нимало не заостају за Цицероном и Вергилијем, главним претставницима „Златне епохе“. Развој римске литературе првенствено је условљен политичко-војном и друштвено-економском историјом римске државе. Полазећи од тог основног мерила, аутори у готово хиљадугодишњој литерарној активности Римљана разликују три отсека: I докласични (од почетка до Суле), II класични (до Хадријана) и III покласични (до Јустинијана). Као што се види, подела је извршена углавном према развојним етапама римске политичко-друштвене историје, која је, преображавајући се, књижевном развоју стварала друкчије услове и одређивала нове циљеве. У сажето скицираном приказу историје римске књижевности, као и у доцнијим детаљним обрадама појединих књижевних родова и њихових представника, аутори не запостављају ни остале детерминанте римског књижевног стваралаштва: континуирано подражавање хеленским обрасцима, повремено враћање домаћим традицијама, чување предримског наслеђа, утицаји провинција Царства и др.

Треће поглавље „Општег дела“ — *Писменосћ и књига у античком Средоземљу* (стр. 64—74) — обавештава нас о постанку латинског писма, издавачкој делатности Грка и Римљана, материјалним и другим узроцима нестајања античке књиге, док се у четвртој — *Античка филологија и изучавање књижевности* (стр. 75—96) — подробно приказују постанак и развој хеленске, римске и хришћанске филологије, односно научно-књижевних теорија, као и потоња изучавања историје римске књижевности.

Поглавља *Опширег дела* сачињавају целину једног широко захваћеног и разрађеног увода у историју римске књижевности. Тако конципираним и обрађеним уводом читаоцима се пружају не само сва потребна претходна знања, него им се истовремено омогућује да у општим контурама сагледају изворе и токове, оквире и домете римске литературе, као и њезину улогу и место у историји светске књижевности.

У двадесет осам поглавља другог одељка *Писци и дела* приказује се историја римске књижевности у временском распону од пол. V в. ст. е. до прве половине VI в. н. е., од „Закона дванаест плоча“ до Исидора Севилског, Боетија и Јустинијанова „Зборника римског грађанског права“, то јест од докњижевних, народних и анонимних почетака римске књижевности све до њеног губљења и претапања у средњовековну латинску књижевност.

Излагања иду хронолошким редом, а наслови поглавља односе се или на веће тематске целине, или носе имена истакнутијих и утицајнијих стваралаца римске књижевности у ширем смислу. Овим редом и распоредом остварује се прегледност и лакше се уочавају смернице општог развоја књижевних родова и стилова.

Пратећи и поближе објашњавајући настајање и развој појединих књижевних родова, аутори остају у оквиру својих општих концепција о римској књижевности и доследно их примењују. У њиховој историји римске литературе сваки значајнији и познатији писац најпре се посматра као изданак своје средине

и времена, доводи се у везу и упоређује са хеленским обрасцима или домаћим претходницима, па се тек тада приступа анализи и оцени уметничке вредности његових дела, као и приказу утицаја на потоња поколења. Естетске анализе значајнијих дела употпуњују се и илуструју одабраним и карактеристичним одломцима, у преводу и оригиналу. Од изабраних превода, који потичу од разних аутора, најбројнији и уметнички најуспелији су из пера Р. Шалабалић. Трагови римских утицаја у европској и нашој књижевности прате се до у двадесети век. На крају сваког поглавља дају се исцрпни библиографски подаци о српскохрватским преводима појединих римских писаца.

При изради *Прегледа римске књижевности* М. Будимир и М. Флашар консултовали су не само све најважније приручнике него и веома обимну стручну литературу, монографску и периодичну. Њихов уџбеник у потпуности одговара савременом стању научних истраживања.

Тиме, ипак, није све речено. *Преглед римске књижевности* није само синтеза истраживачких напора које су други обавили. Како у општој концепцији, тако и многим појединостима историје римске књижевности, аутори *Прегледа* образложено одступају од туђих мишљења и доносе нова и друкчија тумачења. Њихови оригинални приноси у односу и поређењу са постојећим стандардним приручницима, колико видим, нису нимало безначајни. Најкраће, они су у овоме.

Римска култура уопште, књижевност посебно, сагледа се као изданак медитеранског, милиенијски дугог, комплекса античке цивилизације. Почети римске књижевности не посматрају се само под аспектом хеленских утицаја, него се узимају у обзир, знатно више него досад, и нехеленске компоненте. Притом се нарочито указује на повезаност италских доримских култура са балканско-анадолским простором. Етнолингвистичко шаренило доримске и раноримске Италије овде се први пут, колико знам, и објашњава а не само констатује. Најранији период римске историје, обавијен легендом, овде се бар донекле осветљава новоприкупљеним лингвистичким, археолошким и етнолошким подацима. Захваљујући томе, друштвено-историјска позадина најранијих творевина римске писмености назире се у нешто одређенијим контурама.

Споменници римске књижевности не испитују се једнострано ни изоловано, само као уметничка остварења одређене вредности или као мање више успеле копије хеленских узора, него, осетно више него досада, и као документи и изрази одређених историјско-друштвених потреба и процеса.

Хришћанској књижевности III—VI века на латинском језику овде је уступљено више простора него у другим приручницима. То је колико корисно толико и оправдано. Јер хришћанска литература касног античког времена, мада по садржини дубоко различита од савремене паганске, својим основним карактеристикама — синкретизам и космополитизам — нераскидиво је повезана са паганском културом те епохе, док, с друге стране, чини прелаз ка потоњим европским књижевностима.

Највећа и за нас најактуалнија новина *Прегледа римске књижевности* јесте у томе што се често и у разним приликама указује на везе балканских Словена с античким светом, док се у страним приручницима за хеленску или римску књижевност, са лако докучивих разлога, тај проблем уопште не додире. За разлику од многих европских народа, балкански Словени, досељавањем на територију Источног римског царства, ступају у непосредни контакт са носиоцима античке образованости. Утицаји хеленско-римски зраче без прекида током низа столећа, долазећи разним путевима и у разним облицима. Трагови античког наслеђа запађају се готово у свим областима наше материјалне и духовне културе. Утврђивање тих трагова и испитивање њихове генезе представља један, веома крупан и сложен задатак наших друштвених наука. Уџбеник М. Будимира и М. Флашара, слободно се може рећи, рад на решавању тог комплексног проблема у видној мери унапређује и поспешује, нарочито у домену лингвистике и књижевне историје.

Од не мањег значаја су и они одсеци књиге у којима се излажу утицаји појединих римских књижевника на потоњу европску књижевност. Ту се први пут узимају и наше књижевне традиције: говори се о подражаваоцима римских узора код нас, приказују се сви покушаји препева или превода из римске лите-

ратуре, бележе се важније расправе и огледи о римским писцима. Овако прикупљеном библиографском грађом створена је поуздана основа за специјалнија књижевно-историјска испитивања, посебно за проучавање римског књижевног утицаја код нас.

Међу бројним и добро одабраним примерима из дела свих значајнијих римских писаца, у оригиналу и преводима, има доста одломака и песама који се овде први пут на нашем језику појављују.

По себи се разуме да књига са овако комплексном тематиком није могла остати беспрекорна од почетка до краја. У овој историји римске књижевности, као и у сваком сличном делу, има ствари, нарочито естетске категорије, које изражавају лични укус аутора. Илузорно је, према томе, и помишљати да ће сви читаоци бити свиме задовољни. Али независно од таквих неслагања, неизбежних јер су условљена релативношћу и разликама наших укуса, овде има појединости које ће подједнако многим сметати. Починомо од композиције и распореда грађе. Завршном поглављу *Развијак књижевног језика латинског*, које је дато као епилог, свакако је место у првом, *Оиштем делу*, јер тамо тематски припада. Прегледна и логички оправдана подела гравива осетно је оштећена допунским и непотребним разбијањем на 306 параграфа. Падају у очи и извесне диспропорције. Примера ради, свега петнаестак страница, колико је посвећено представницима римске љубавне елегике, очигледно нису у правој сразмери с уметничким и књижевно-историјским значајем ових песника. Овде онде, чак и у оквиру истог поглавља (напр. О Сенеки), наилазимо на непотребна понављања.

У ширем кругу образованих читалаца, а ова књига већ их је доста задобила, једна појединост изазива готово неподељен отпор. Реч је о изговору и транскрипцији хеленских и латинских личних и географских имена, назива дела итсл. Аутори уџбеника пишу: Ајсхил, Највије, Акије, Кикерон, Хоратије, Кајсареја, Ајнеида, Кајсар итд. Међутим, према већ уобичајеном и „традиционалном латинском изговору“, како се каже у новом „Правопису српскохрватског језика“ (стр. 132), наведена имена се пишу и изговарају: Есхил, Невије, Акције, Цицерон, Хорације, Цезареја, Енеида, Цезар итд. Расправљајући опширније о овом питању у два наврата (стр. 1—4,64—66), писци уџбеника убедљиво разлажу да наш изговор хеленско-римских имена потиче из западњачких средњовековних школа и да се не подудара са изговором самих Хелена и Римљана античког времена. Транскрипција имена којом се служе наши аутори у потпуности одговара оригиналном античком изговору, о чему, поред осталог, имамо непобитних доказа и у низу српскохрватских позајмица из античке хеленско-римске лексике: Сисак — *Siscia*, кимак — *сimeх*, кип — *сипрус*, лукијерна — *лу-сегна*, Кркар (донедавно) — *Соруга*, итд. Са гледишта науке, аутори уџбеника несумњиво су у праву и то је, уосталом, већ поодавно познато. Али, правописна правила, зна се, не заснивају се само на науци, него и на конвенцији као и језичкој пракси. Наш изговор латинских имена и речи уопште, иако неверан, несумњиво мање одступа од оригиналног античког него, примера ради, изговор старохеленског код савремених Хелена, или изговор латинског у Француза или Италијана, о Енглезима да и не говоримо. С друге стране, постојећи изговор латинских и хеленских имена, иако не увек уједначен и доследан, усклађен је са гласовним системом нашег језика и стога је неупоредииво лакши од онога који примењују аутори *Прегледа*. Нема сумње, оригинални класични изговор треба да познају сви који се ближе баве класичним студијама, али захтевати да се тим изговором замени традиционални управо је илузорно, а и непотребно.

Не би било тешко продужити с низањем приговора и замјерки. Али када бисмо то и учинили, наш основни суд о овоме делу остао би неизмењен. Јер оно, саткано из две ерудиције које се срећно допуњују, својим квалитетима и дометима лако искупује своје мане.

Преглед римске књижевности, најкраће изражено, књига је обимна, богата и компактна једновремено. Римска књижевност овде се приказује и тумачи, с једне стране, као стваралачки изданак једног сасвим одређеног друштвено-политичког развоја, и с друге стране, као историјски посредник између старохеленске и потоње европске књижевности. Посматрајући *Pomanos aistotes*

у тако широком контексту, писци „Прегледа“ многе познате чињенице из римске књижевности на нов начин објашњавају или у новом значењу сагледавају. Међу новим сазнањима, која се њиховој књизи дугују, једно је за нас од посебне важности: римски језик и књижевност уткани су у нашу културу разумејени и далеко више но што се обично зна и мисли.

Ф. Баршић, Београд.

CHESTER G. STARR, *Le origini della civiltà greca*. Roma, 1964, pp. 347, 5.000 л. и.

Почетак историје грчког народа, као и грчке цивилизације, крије се у дугим и још недовољно познатим вековима другог миленија пре н. е. Познато је да су се грчка племена досељавала са севера почев од око 2000. г. пре н. е. па скоро све до краја другог миленија. Међутим, развој грчке историје познајемо добро тек почев од доба око 800—700. г. пре н. е. Питање постанка грчке цивилизације постало је још актуелније последњих година у вези с дешифровањем тзв. линеарног В писма, које је заступљено на глиненим плочицама нађеним на Криту, у Пилу и Микени.

Решавању овог проблема посветио је своју књигу Честер Стар (Champaign, Illinois). Он је при томе употребио врло много литературе, која је особито богата из последњих деценија. Та су дела из области старе историје, археологије, етнологије, историје грчке књижевности и грчког језика и других дисциплина. Пријатно је приметити да аутор узима у обзир и нека научна дела објављена у Совјетском Савезу, па чак додирује и марксистичке студије, што је реткост у западним земљама, где се марксизам обично игнорише.

У свом излагању Ч. С. се највише ослања на налазе и резултате археолошке науке, што је сасвим оправдано и разумљиво, јер за доба у коме се, постепено и споро, почиње формирати грчка цивилизација има мало других извора сем археолошких. Због тога и сам аутор каже (стр. 20): „Векови грчке еволуције који ће бити разгледани у овој свесци у ствари су преисториски у том смислу што за њих нема писаних докумената који се могу датирати, сем врло занимљивих наговештаја с микенских таблица“.

Ч. С. стоји углавном на становишту да права грчка цивилизација настаје тек у раздобљу од 1100. до 650. г., а поглавито у доба од 750. до 650. г. пре н. е. Тако он каже (стр. 11): „Образац цивилизације коју називамо грчком и која је директно утицала на сву следећу западну историју означен је једино у вековима између 1100. и 650. г. пре Христа¹⁾, јер по његовим речима (стр. 58) „1100. године или одмах потом грчке земље су биле изложене једном облику живота простијем од онога који су оне познавале вековима“. Он изрично тврди (стр. 67. и 330) да је протогеометриска керамика први знак и у ствари рађање грчке цивилизације.

Због тога Ч. С. најраније епохе грчке историје, доба критске, па чак и микенске културе, ма колико да су оне биле сјајне, сматра као нешто неважно и секундарно у том погледу. Он истиче (стр. 65) како највећи део модерних научника доиста тежи томе да објасни грчки геније као главни плод једне одређене снаге, уведене у егејски басен у периоду пре 1100. г. и да су тада три главна фактора дошла до изражаја, првобитна медитеранска група, оријентална цивилизација и индоевропски инвазори са севера, али се он не слаже потпуно с њима.

„Микенска цивилизација, вели он (стр. 54), била је сувише ограничена уским кругом њених монарха“, она је под многим аспектима била управо прилагођавање минојске цивилизације и „она није систем из кога је поникла грчка култура у правој линији,“ (стр. 53). „Микенски оглед занимљива је прет-

¹⁾ Слично томе он каже на стр. 73. да су становници Егеја у доба 1150—750. год. утврдили онај облик мисли који је прешао на историска времена као главни знак грчке цивилизације.